

НОВЫЯ ВЫДАННІ ПМНІКАЎ СТАРАЖЫТНАЙ ЛІТАРАТУРЫ Ў БЕЛАРУСІ І ЛІТВЕ

Беларускія *Александрыя*, *Троя*, *Трышчан*...: Перакладная белетрыстыка Беларусі XV–XVII стст. / Уклад., расчытанне, пер. са старабеларус., прадм., камент. Алесь Бразгунова. Мн.: Беларуская навука, 2009. 736 с. (Беларускі кнігазбор. Серыя 1. Мастацкая літаратура).

P. Royzius. **Carmina selecta = Petras Roizijus**. Rinkiniai eilėraščiai / Iš lotynų kalbos vertė Rita Katinaite, Eglė Patiejūnienė, Eugenija Ulčinaitė. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2008. 326 p.

J. Radvanus. **Opera = Jonas Radvanas**. Raštai / Iš lotynų kalbos vertė Sigita Narbutas. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2009. 375 p.

M. C. Sarbievius. **Poetica**. Volumen I. Praecepta poetica. De perfecta poesi = Poetika. I tomas. Poezijos mokslas. Apie tobulą poeziją / Parengė, papildė, pratarinę parašė ir rodykles sudarė Ona Daukšienė. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2009. XXVIII + 521 p.

У галіне гісторыка-літаратуразнаўчых даследаванняў пачатку XXI ст., прысвечаных помнікам шматмоўнай літаратуры Вялікага Княства Літоўскага, асаблівае значэнне набывае падрыхтоўка двухмоўных выданняў старажытных тэкстаў. Акадэмік Д.С. Ліхачоў свой уступны артыкул да першай кнігі славунай серыі «Памятники литературы Древней Руси» пачаў такімі словамі: «Каб адчуць духоўныя багацці старажытнай рускай літаратуры, неабходна зірнуць на яе вачыма яе сучаснікаў, адчуць сябе ўдзельнікам таго жыцця і тых падзей». Няцяжка здагадацца, пра што гаварыў вялікі расійскі вучоны: «Зірнуць на літаратуру вачыма сучаснікаў» можна толькі праз тэкст – той, які спасціглі нашы далёкія продкі, які наталіў іх спрадвечную прагу да спазнання ісціны. Аднак старажытны тэкст мэтазгодна выдаваць не для дзесятка самых адукаваных навукоўцаў-паліглотай, а для шырокага кола чытачоў – аматараў даўняга слова, а значыць, побач з арыгінальнымі тэкстам павінен быць пераклад. Менавіта за апошнія пяць гадоў на Беларусі быў падрыхтаваны шэраг двухмоўных выданняў. Гэтую традыцыю, распачатую ў 80–90-х гг. XX ст. Віктарам Дарашкевічам, у новым тысячагоддзі падтрымалі некалькі навукоўцаў у Мінску і Гродне. Плёнам навуковага супрацоўніцтва мінскіх і гродзенскіх медыявістаў стала хрэстаматыя «Старажытная літаратура ўсходніх славян XI–XIII ст.» (пад агульн. рэд. У.Г. Кароткага; Гродна, 2004), у якой арыгінальныя і перакладныя тэксты размешчаны паралельна. Найбольшым плёнам у названай галіне беларускай гуманістыкі вылучыўся 2005 г., калі з'явілася паралельнае выданне твораў беларускага лацінамоўнага паэта XVI ст. Яна Вісліцкага з яго адзінага кракаўскага зборніка 1516 г. «Пруская вайна» (уклад., пер., уступ. арт. і камент. Ж. Некрашэвіч-Кароткай; Мінск), двухмоўнае выданне «Міндаў, кароль Літоўі ў дакументах і сведчаннях» (уклад., падрыхт., пер. А. Жлуткі; Мінск), а таксама паралельнае выданне «Катэхізіс: Помнік беларускай Рэфармацыі XVI ст.» (так званы «Катэхізіс»

Сымона Буднага; адаптаваны тэкст, пер. са старажытнай бел. мовы Н. Кабелка; Мінск). У 2006 г. выйшла падрыхтаванае А. Бразгуновым і Н. Старавойтавай двухмоўнае выданне «Беларускі Трышчан» (Wrocław), а таксама кніга «Латыноязычные риторички на Беларусі: полоцкий трактат "О риторическом искусстве..." 1788, 1799 годов издания» (Мінск), падрыхтаваная гродзенскім філолагам-класікам І.Б. Краўчук. Новым каштоўным укладам у справу вяртання скарбаў старажытнага айчыннага пісьменства стала падрыхтаванае А. Бразгуновым выданне «Беларускія *Александрыя*, *Троя*, *Трышчан*...» (Мінск, 2009). Кніга адкрываецца прысвячэннем вядомай даследчыцы даўняй літаратуры Зоры Кіпель, пасля якога (ці ў межах якога) А. Бразгуноў змясціў свой верш «Мілоць Трышчанова», напісаны на старабеларускай (!) мове. Ва ўступным артыкуле пад назвай «Ізмагды ў кароне нашага пісьменства» ўкладальнік, разважаючы пра неабходнасць вяртання помнікаў старажытнай беларускай літаратуры, свядома акцэнтуюе аксіялагічны аспект іх даследавання. Старадаўняя культурная спадчына, адзначае ён, «вабіць, прыцягвае сваёй неразгаданасцю, але мы не заўсёды хочам заўважыць яе прысутнасць у штодзённым жыцці, прысутнасць у мове і слове» (с. 8). А. Бразгуноў якраз і паставіў перад сабой задачу наблізіць да сучаснага чытача тыя помнікі літаратуры, да якіх звярталіся нашы продкі «не вылучна для спасення, але венцей для душы потешення».

Асноўную частку кнігі, якая змяшчае ў сабе ўласна тэксты, укладальнік папярэджвае раздзелам «Прынцыпы перадачы тэксту», што сведчыць пра наяўнасць адпаведнай тэарэтыка-тэксталагічнай базы, на якой грунтуецца выданне. Алесь Бразгуноў, удзячны прадаўжальніку навуковых традыцый А.Ф. Коршунава, разам з тым істотна паглыбіў навуковую базу тэксталагічнай школы беларускай літаратуразнаўчай медыявістыкі. Адбору і падрыхтоўцы тэкстаў для выдання «Беларускія *Александрыя*, *Троя*, *Трышчан*...» папярэднічала

скрупулёзнае вывучэнне даследчыкам пытання пра рэдакцыі і спісы ўсіх вызначаных ім помнікаў. А. Бразгуноў імкнецца максімальна поўна і дакладна ўзнавіць тэкст адпаведнага помніка. Дзеля гэтага ён дапаўняе тэкст фрагментамі розных спісаў, быццам бы выпраўляючы несправядлівасць спрадвечнага *habent sua fata libelli* (кнігі маюць свой лёс). Так, публікуючы гістарычны раман «Александрыя», даследчык пазначае разыходжанні паміж беларускім і польскім (з якога рабіўся пераклад на старабеларускую мову) тэкстамі. Тэкст «Гісторыі пра Атылу» дапаўняецца апошнім раздзелам з лацінскай рэдакцыі М. Олага, які адсутнічае ў польскім і беларускім перакладах. Такая навуковая скрупулёзнасць, такая шчырасць укладальніка сведчаць пра выключную павагу да свайго чытача.

Структура выдання, спосаб яго навуковай арганізацыі выяўляюць вялікую асабістую зацікаўленасць укладальніка ў тым, каб жывое слова даўніны дайшло да сучаснікаў-сучаснікаў. Толькі асобныя дробныя моманты парушаюць арганічную цэласнасць кнігі «Беларускія Александрыя, Троя, Трышчан...». Так, няцяжка заўважыць, што ўступны артыкул з кароткімі літаратурнаўчымі прэзентацыямі ўсіх уключаных у выданне помнікаў пабудаваны па прынцыпу паслядоўнасці адносна тэкставай часткі. Пасля агульнага ўступу ў артыкуле выдзелены два асноўныя раздзелы: «Гістарычны раман» і «Рыцарскі раман». Падобным чынам і тэкставая частка падзелена на два раздзелы, але з іншымі назвамі – «Гістарычная проза» і «Рыцарскі раман». З чым звязана варыяцыйнасць першай назвы? Магчыма, з тым, што сярод тэкстаў першай часткі – «Казанне пра Пятра Нядзведку, маскаля», пра якое ва ўступным артыкуле наогул няма згадкі і якое, мяркуючы па ўсім, да жанру рыцарскага рамана аўтар не адносіць. Ці не варта было б у такім разе скарэкціраваць назву адпаведнай часткі ўступнага артыкула і ўсё ж такі даць неабходны літаратурнаўчы мінімум, датычны «Казання пра Пятра Нядзведку...»? Намінатыўны разнабой закранае і яшчэ адзін помнік гістарычнай прозы. Ва ўступным артыкуле характарызуецца твор «Казанне пра разгром Мамаю», аднак сярод тэкстаў сустракаем помнік «Кніга о побоищи Мамаю...», які ў перакладзе атрымаў назву «Пра разгром Мамаю, цара татарскага...». Зразумела, што гэтыя дробныя заўвагі не зніжаюць навуковай вартасці падрыхтаванага А. Бразгуновым выдання. Яно – двухмоўнае, і тэксты ў ім размяшчаюцца паслядоўна: пасля арыгінальнага (на старабеларускай мове) тэксту друкуецца яго пераклад на сучасную беларускую мову.

Усё ж калі гаварыць пра плён у вырашэнні задачы выдання помнікаў пісьменства Вялікага Княства Літоўскага, то бяспрэчнае першыняўства ў гэтай навуковай галіне належыць літоўскім філолагам. Першыя паралельныя выданні з'явіліся ў Літве яшчэ ў 60-х гг. XX ст.: у 1966 г. быў перавыдадзены трактат Міхала Літвіна «Пра звычаі татар, літоўцаў і маскоўцаў» (фотакопія) разам з перакладам І. Іонінаса. У наступныя гады былі падрыхтаваны шматлікія двухмоўныя выданні лаціна- і польскамоўных аўтараў ВКЛ XVI–XVII ст., трохмоўнае выданне Першага Статута ВКЛ, шыкоўная анталогія старажытнай паэзіі Літвы XVI–XVII ст. пад назвай «Cantus solo, soli et sibi» («Спеў для сусвету, сонца і для сябе») (уклад. Э. Ульчынайтэ; Vilnius, 1993) і інш. У межах святкавання тысячагоддзя першага ўпамінання Літвы Інстытутам літоўскай літаратуры і

фальклору былі падрыхтаваны некалькі выданняў помнікаў старажытнага пісьменства. Першае з іх – «Carmina selecta» («Выбраныя творы») Пятра Раізія – іспанскага паэта, які ў сярэдзіне XVI ст. жыў і працаваў у Вялікім Княстве Літоўскім. Кароткую прадмову да кнігі напісаў Сігітас Нарбутас, а аб'ёмісты ўступны артыкул пад назвай «Самабытнасць паэтычнага таленту Пятра Раізія» – Аўшра Тамашунене. Тэкставая частка прэзентуе спачатку арыгіналы паэтычных твораў «доктара-гішпанца». Тут паслядоўна прадстаўлены наступныя раздзелы: «Carmina nuptialia» (вершы на шлюб), «Carminen funebre» (верш на пахаванне, а менавіта «Жалобнае апісанне скону Боскага Жыгімонта, караля Сарматыі...»), «Didascalium» (павучанне, а менавіта паэма «Тысячарадкоўе»), «Satirica» (сатырычныя творы; сярод іх – славыты макаранічны верш «На літоўскае падарожжа»), «Carmina minora» (вершы малых форм; гэта пераважна эпіграмы, прысвечаныя розным вядомым асобам), «Varia» (рознае). Непасрэдна за «лацінскай» часткай выдання пачынаецца «літоўская»: усе названыя вышэй раздзелы запаўняюцца перакладамі адпаведных твораў на літоўскую мову. Па ўсім відаць, што асноўным крытэрыем пры адборы тэкстаў служыла не мастацкая вартасць твораў Пятра Раізія, а ступень іх далучанасці да гісторыі Вялікага Княства Літоўскага. Так, у названы збор не была ўключана адна з найлепшых у мастацкіх адносінах паэма – «Песня пра святога забітага пантыфіка, або Станіслаў», хаця культ святога Станіслава быў пашыраны не толькі ў Польскай Кароне, але і ў Вялікім Княстве Літоўскім (пра што сведчыць паэма Яна Вісліцкага «Пруская вайна»).

Другое выданне, прымаркаванае да Міленіума Літвы, – «Творы» Яна Радвана. У адрозненне ад «Выбраных твораў» Пятра Раізія тут у якасці «лацінскай» часткі тэксту прадстаўлены фотакопіі. Трэба адзначыць, што публікацыя перакладу разам з фотакопіяй арыгінала – найбольш пашыраная практыка выдання старажытных тэкстаў у літоўскай філалагічнай медыявістыцы. Аднак і ў гэтай кнізе тэксты размеркаваны па раздзелах: «Carmina ex libris variis deprompta» («Вершы, узятыя з розных кніг»), «Epithalamium» («Эпіталама»; маецца на ўвазе эпіталама на шлюб Хрыстафора Монвіда Дарагастайскага і Зоф'і Хадкевіч), «Radivilias» («Радзівіліяда»). Тэкст гераічнага эпаса «Радзівіліяда», у адрозненне ад першага перавыдання, падрыхтаванага С. Нарбутасам у 1997 г., падаецца разам з тытульным аркушам і прадмоўным комплексам, што дазваляе чытачу сфарміраваць больш-менш цэласнае ўражанне пра архітэктоніку выдання 1592 г. Пасля «перакладной» тэкставай часткі змяшчаецца вялікі артыкул С. Нарбутаса «Радван у свой час і цяпер». Літоўскі вучоны падзяліў увесь тэкст артыкула на тры часткі ў адпаведнасці з прадметам апаведу: «Радзівіліяда», «Эпіталама», «Вершы». Гаворачы пра «Радзівіліяду», С. Нарбутас справядліва ацэньвае гэты твор як знакавы для фарміравання грамадзянскай і нацыянальнай свядомасці чытачоў, якія атаясамліваюць сябе, сваю гісторыю з прэзентаваным у паэме матэрыялам. «Адраджэнне» паэмы Яна Радвана для літоўскага чытача ў 1997 г. даследчык слухна супастаўляе з егіпецкай экспедыцыяй Напалеона, вынікам якой сталі вялікія адкрыцці ў галіне егіпталогіі. Падобным чынам «Радзівіліяда» з'яўляецца мастацкай прэзентацыяй культурнага космасу Вялікага Княства Літоўскага эпохі Жыгімонта Аўгуста. Галоўныя героі паэмы – цэнтральныя постаці той эпохі, манаршыя асобы і магнаты,

іх «жыццё, заняці і вольны час» (с. 340). Робячы кароткі агляд гісторыі Лівонскай вайны, даследчык пакідае больш падрабязнае вывучэнне ўсіх яе эпізодаў для гісторыкаў, яго ж цікавіць найперш мастацкая прастора «Радзівіліяды», якая аказваецца на дзіва моцна знітанай з зямным светам – светам людзей, гераічных суайчыннікаў паэта. С. Нарбутас слухна ставіць «Радзівіліяду» ў адзін шэраг з тымі шэдэўрамі сусветнай літаратуры, якія тыпалагічна супастаўляюцца з паэмай Яна Радвана паводле назвы: ад «Іліяды» Гамера да захаванай «Лехіяды» Мацея Казіміра Сарбеўскага. У апошнім раздзеле артыкула побач з вершамі Яна Радвана, надрукаванымі ў кнігах Андрэя Валана, Андрэя Рымшы, Андрэя Хшчанстоўскага і Гжэгажа з Жарноўца, разглядаецца эпіграма «Іншаземец і арол» з выдання «Радзівіліяда». У цэлым выданне Яна Радвана «Творы» падрыхтавана і выканана на высокім навуковым і паліграфічным узроўні. Хочацца звярнуць увагу на асаблівую пазнавальную каштоўнасць артыкула С. Нарбутаса: у ім робіцца агляд даследчыцкай літаратуры, прысвечанай творчасці Яна Радвана, з сярэдзіны XVII ст. да нашых дзён, згадваюцца асноўныя навуковыя працы, прысвечаныя князям Радзівіламі і адпаведнай культурнай эпосе ў гісторыі Вялікага Княства Літоўскага. Пры гэтым аўтар улічвае публікацыі польскіх, літоўскіх і беларускіх аўтараў, абавіраючыся ў якасці метадалагічнай базы на асноўныя палажэнні тэорыі рэцэптыўнай эстэтыкі Х.Р. Яўса.

Нарэшце, трэцяя кніга, якая выйшла ў Літве пад эгідай Міленіума, – «Паэтыка» М.К. Сарбеўскага. Першы том, падрыхтаваны Онэй Даўкшэне, уключае ў сябе тэксты толькі на лацінскай мове (пераклады на літоўскую плануецца выдаць у другім томе) і складаецца з дзвюх частак. Іх структура адпавядае структуры дзвюх кніг сачыненняў Сарбеўскага, якія ў 50-х гг. XX ст. падрыхтаваў польскі філолаг Станіслаў Скіміна. Аднак, як адзначаецца ў «Падсумаванні прадмовы», тое аўтарытэтнае выданне, якое больш чым паўстагоддзя таму выйшла ў выдавецтве Польскай акадэміі навук, пасля таго як мінуў значны адрэзак часу, стала бібліяграфічнай рэдкасцю. «Мэта і галоўная задача новай кнігі – перавыдаць тэкст з крытычным апаратам <...> зрабіць больш лёгка для

вучоных і ўсіх зацікаўленых людзей доступ да сачыненняў Сарбеўскага і магчымасць іх выкарыстання» (с. XVII–XVIII). Такім чынам, у першую частку пад назвай «Praecepta poetica» («Паэтычныя прадпісанні») увайшлі трактаты «De acuto et arguto, sive Seneca et Martialis» («Пра вастрыню і досціп, або Сенека і Марцыял»), «Characteres lyrici seu Horatius et Pindarus» («Адметнасці лірычнай паэзіі, або Гарацы і Піндар»), «De virtutibus et vitiis carminis elegiaci seu Ovidius» («Пра вартасці і заганы элегічнага верша, або Авідзіў»); другая частка ўтрымлівае ў сабе самы аб'ёмны трактат «De perfecta poesi, sive Vergilius et Homerus» («Пра дасканалую паэзію, або Вергілій і Гамер»). Кніга дапоўнена ілюстрацыйным (таблічным) матэрыялам з арыгіналаў адпаведных выданняў Сарбеўскага, а таксама каштоўным «Паказальнікам сачыненняў новалацінскіх аўтараў, цытаваных у гэтай кнізе».

У якасці падсумавання хачу адзначыць, што да справы выдання тэкстаў старажытнага пісьменства слухна прымяняць выслоўе Ота фон Бісмарка: «Beati possidentes» («Шчаслівыя, хто валодаюць»), – любіў паўтараць «жалезны» канцлер: маўляў, спачатку трэба захапіць тэрыторыю, а потым даказваць свае правы на яе. Падобным чынам усе нашы высілкі і намаганні абгрунтаваць сваё права на культурную спадчыну Вялікага Княства Літоўскага будуць заставацца ў вялікай ступені голымі дэкларацыямі да таго часу, пакуль тыя пісьмовыя помнікі, нацыянальная ідэнтыфікацыя якіх становіцца прадметам гарачых дыскусій паміж беларусамі, палякамі і літоўцамі, не дачакаюцца сваіх перакладаў на беларускую мову і навуковых перавыданняў. У гэтым сэнсе выданні старажытных тэкстаў, падрыхтаваныя ў Літве, – чарговы паспяховы завершаны этап планамернай і карпатлівай (але ж затое і плённай!) навуковай працы літоўскіх даследчыкаў, якая ідзе пры актыўнай падтрымцы розных грамадскіх і адукацыйных інстытутаў дзяржавы. Кніга ж «Беларускія *Александрыя*, *Троя*, *Трышчан*...» – новы важны і годны крок на нашым нялёгкім шляху вяртання *ad fontes*, да сваіх духоўных вытокаў.

Ж.В. Некрашэвіч-Кароткая,
кафедра класічнай філалогіі